

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Роботу присвячено дослідженню еволюції політичних режимів у революційній Франції періоду 1789-1799 рр. у контексті її відносин з іноземними державами та характеру ведення внутрішньої політики.

Ключові слова: політика, Французька революція, монархія, якобінці, громадська думка.

Abstract

The work is dedicated to the exploration of the evolution of political regimes in revolutionary France in the period of 1789-1799 in the context of its relations with foreign countries and the character of conducting domestic policy.

Keywords: politics, French Revolution, monarchy, Jacobians, public opinion.

Вступ

Французька революція 1789-1799 рр. – ключова подія нової історії. Саме її перебіг заклав підґрунтя того світу, у якому ми живемо сьогодні. Бурхлива реакція французького суспільства на, здавалось би, знайомі соціально-економічні проблеми, під впливом зовнішніх збудників та жаги до встановлення особистої влади, легітимізованої низкою кодексів та постанов, завершилось тим, що уся Європа впродовж 1790-х – 1810 х рр. перебувала у постійній невизначеності.

Важливим моментом у дослідженні Французької революції є її передумови: ще з часів кардинала Рішельє Франція тривалий час вважалась лідером Європи, загроза падіння монархії у цій країні в другій половині XVIII ст. була близькою до нуля. Окрім того, Франція відіграла помітну роль у війні за незалежність США, ставши опорою для повстанців та вплинувши на підписання мирного договору 1783 р. між ними та Великою Британією у Парижі, що було досягнуто ціною величезних витрат.

Актуальними питаннями у 1780-х рр. для Франції було подолання економічної кризи, викликаной неврожаєм через посуху та витратами на війну, а також інтеграції до управлінських еліт міцного середнього прошарку, який мав достатньо ресурсів, щоб впливати на суспільство [1, с. 13-14].

Вершиною цього управлінського прошарку був королівський двір Людовика XVI. Характеризуючи особисті якості короля, можна відзначити, що, будучи ключовою фігурою у монархічній системі, він дотримувався поміркованих поглядів, на користь чого свідчить його ставлення до простого народу, виражене, зокрема, на картині П-М. Адама «Людовик XVI дає милостиню біднякам біля Версалу» [5] та фактична відсутність покарання майбутнім заколотникам за тривале публічне невдоволення королівським двором.

Більш детально свою позицію король висловив у «Декларації до французів» 1791 р., ліберально-монархічний характер якої у контексті аналізу попередніх подій зовсім не пасував духу часу [3, с. 46–50]. Ідеалістичний характер викладеного у «Декларації» дає чітке розуміння того, що Людовик XVI неповною мірою усвідомлював загрозливі масштаби тих подій, у яких він відіграв головну роль. Наслідком небажання короля зрозуміти відповідальність усього французького народу за криваві події та вжити відповідні заходи стало те, що у 1793 р., під час гільйотинування Людовика XVI, він виступив із передсмертною промовою, у якій «просив Бога не карати Францію за свою смерть» [4, с. 557].

Позбувшись монархії та її колишніх представників, Франція потрапила до виру кривавої боротьби, у якій за сім років змінились чотири політичні режими, було видано три конституції, загинуло близько 300 тис. населення.

Попри внутрішньополітичний характер перипетій у революційній Франції, відчутним є вплив держав-сусідів на перебіг подій у країні. Діяльність французьких емігрантів-монархістів у Пруссії, Австрії, Іспанії, Португалії та Великій Британії була значною проблемою для революційних урядів, наслідком чого, зокрема, стала війна першої коаліції 1792-1797 рр. [4, с. 558-559].

Метою роботи є хронологічне дослідження розвитку політичних режимів у Франції у добу Революції з акцентом на їхній внутрішньополітичний та зовнішньополітичний курс.

Результати дослідження

У 1789-1799 рр. у Франції по чергово змінювались наступні політичні режими: абсолютна та конституційна монархія (Людовик XVI), республіка (правління жирондистів), диктатура (правління якобінців), олігархія (правління Директорії), авторитаризм (консульство Наполеона).

Абсолютна монархія у Франції характеризувалась визначальною роллю короля в ухваленні рішень державного рівня. Головною засадою розподілу влади у цій країні був принцип «аристократи воюють, духовенство молиться, простий люд платить». Поява нових заможних та освічених прошарків населення, обмежених економічними та управлінськими правами у межах третього стану простолюдинів (до якого належали усі, окрім духовенства та дворянства), була головним чинником невдоволення королівською владою у другій половині XVIII ст. Значні видатки на підтримку повстанців у США та утримання королівського двору, вплив аристократії на характер ведення економічних реформ призвели до банкрутства королівської казни у 1788 р. Зумовлені цим погроми у Греноблі із закликами боротьби проти влади на цей час мали, перш за все, суто економічний характер [4, с. 91-92].

Очевидним шляхом поповнення королівської казни мало б стати запровадження податків для дворянства та духовенства, які доти їх не платили, що призвело б до перегляду чинної соціально-економічної стратифікації [1 с. 14]. Ця ідея зародилась ще на початку 1780-х рр., але значна протидія привілейованих верст населення відтягнула можливість її реалізації аж до 1789 р., коли з цією метою за наказом Людовика XVI було скликано Генеральні штати – дорадчий орган влади.

Тривала слабка реакція Людовика XVI на внутрішньополітичні виклики та зростання вимог до нього з боку населення призвели до кризи у Генеральних штатах, коли третій стан вимагав повного перегляду засад функціонування держави та її органів влади, результатом чого мала б стати розробка та затвердження Конституції Франції з обмеженою владою монарха. Це знайшло підтримку у привілейованих станів, що призвело до перетворення Генеральних штатів на Установчі збори [4, с. 177-178].

Намагання Людовика XVI повернути владу над процесами, які вийшли з-під його контролю та загрожували обмеженню його повноважень, шляхом арештів головних бунтівників Генеральних штатів та їхнього запланованого розгрому королівськими частинами, зустріло опір серед населення столиці Франції. Подальший штурм Бастилії, який мав на меті не допустити придушення демократичних процесів, де-факто перетворився на знущання над керівництвом головної королівської фортеці – Бастилії, гарнізон якої спершу мляво протидіяв заколотникам, а потім навіть посприям їхнім домаганням, відмовившись підкорятися наказу про підлив фортеці. Відрубані голови коменданта Бастилії Б. Р. де Лоне та мера Парижу Ж. де Флесселя «революціонери» настромили на піки та декілька днів ходили з ними містом [7. с. 84]. Водночас із цим, у Парижі розпочався масовий безлад, ознаками якого стали масові грабунки, вбивства, погроми, гвалтування. Саме у Бастилії біснувата природа революції, декларативною метою якої була нормалізація соціально-економічного ладу та перерозподіл владних повноважень, перетворилась із політичної боротьби на криваве безумство.

На «крилах Бастилії» Установчі збори зберегли свої повноваження, 26 серпня 1789 р. проголосивши «Декларацію прав людини та громадянина» [4, с. 44], у 1791 – конституцію, за якою формально владу було збережено за Людовиком XVI та його міністрами [3, с. 45-54]. У своїй діяльності вони мали керуватися законами, ухваленими створеним за Конституцією парламентом – Національними зборами.

«Народовладдя» з обмеженням влади короля, здійснюване бійнею на вулицях та домовленостями між делегатами у Національному парламенті, під впливом розповідей емігрантів-монархістів, змусило інші монархії Європи реагувати на цей виклик.

Хоча й спершу інші європейські монархії цілеспрямовано не втручались до французьких справ, наміряючись надалі скористатися зі слабкості французької монархії, арешт Людовика XVI та його сім'ї унаслідок невдалої втечі з революційного Парижу змусив їх переглянути свої наміри.

Першим документом, у якому було висловлено позицію тодішньої Європи на події у Франції, стала Пильницька декларація від серпня 1791 р. Її текст висловлював занепокоєння станом французької королівської сім'ї з боку австрійського та пруського монархів, особливо акцентувалась

увага на безпеці короля та було вказано на наслідки, яких може зазнати Франція, у випадку, якщо з королівською сім'єю щось трапиться [3, с. 410].

Національні збори сприйняли Пильницьку декларацію як непряме оголошення війни. У відповідь на це французьке військо почало готувати вторгнення до Австрійських Нідерландів (Бельгії). Загроза неминучої війни з Францією змусила Священну Римську імперію вторгнутися до Франції влітку 1792 р. Стрімке просування пруссаків вглиб Франції розглядалось революційним урядом як зрада з боку короля, королеви та монархістів, на підставі чого «громадянина Луї Капе», як глузливо називали короля республіканці, було засуджено до смертної кари у січні 1793 р.

Дружину Людовика XVI, Марію-Антуанетту, якій закидали надмірне використання королівської казни на власні забаганки у дореволюційні часи та передачу австріякам військових планів французького війська, було страчено у 1793 р. Наступника престолу, зовсім юного Людовика XVII, «носії революційних ідеалів» в ув'язненні заразили невиліковними венеричними хворобами завдяки контактам із повіями під наглядом чоботаря, якому революційна влада непрямо наказала перетворити хлопця на «доказ проти Марії-Антуанетти» [6, с. 137]. Спадкоємець страченого короля помер у 1795 р. у десятирічному віці.

Консолідація Франції під проводом жирондистів після трагічних подій 1792 р. дозволила вигнати прусських загарбників. До кінця року, під гаслом «Батьківщина у небезпеці!», десятки тисяч добровольців сформували потужну бойову одиницю, яка, повернувшись на кордони Франції, продовжила свій рух, вторгшись до Австрійських Нідерландів та Пруссії.

Проголошення республіки у Франції у 1793 р. ознаменувало зміну структури влади. Найвищим владним органом став Національний конвент, сформований на основі Національних зборів з метою розробки та затвердження Конституції республіки [3, с. 170-183].

Страта Людовика XVI призвела до збільшення числа тих, хто оголосив війну Франції. До Пруссії та Австрії додалися Велика Британія, Португалія, Іспанія, Нідерланди та Неаполітанське королівство. Таким чином було сформовано Першу антифранцузьку коаліцію, військові сили якої спершу відкинули наступальні потуги революціонерів, а до середини 1793 р. значно просунулись на теренах північної Франції.

Під впливом невтішних подій на фронті та виступів бідняків-санкюлотів за встановлення єдиної ціни на хліб, якобінці на чолі з М. Робесп'єром, опозиційна сила Національного конвенту, вчинила заколот проти жирондистів, який завершився усуненням останніх від влади та стратою їхніх лідерів [1, с. 22].

«Перша людина якобінської Франції» Максиміліан Робесп'єр очолив Комітет громадського порятунку, який перебрав на себе усі вищі виконавчі повноваження. За період правління якобінців (червень 1793 р. – липень 1794 р.) було затверджено нову Конституцію Франції (1793 р.), у якій, на відміну від попередніх конституцій, було скасовано майновий ценз та запроваджено загальне виборче право, розгорнуто невдалі соціальні реформи (встановлення максимуму цін призвело до продовольчої кризи). Якобінці також спромоглись визволити усю територію Франції та навіть вторгтися до Священної Римської імперії та Іспанії.

Якобінці здійснювали свою владу на засадах диктатури. Ця модель, можливо, стало прикладом для більшовиків у добу «червоного терору» 1917-1922 рр. Головною рисою якобінського режиму став терор – фізичне знищення усіх, хто вважався невірним «справі революції» [1, с. 22-23]. Вбивство Ш. Корде одного з лідерів якобінців Ж. П. Марата стало «спусковим гачком» у цій справі, яка завершилась знищенням близько 22 тис. осіб.

Маніакальне бажання якобінців під проводом М. Робесп'єра знищити кожного реального та ймовірного зрадника, яке зростало з кожною новою жертвою, становило загрозу для нових заможних та впливових прошарків населення французького суспільства. Скориставшись невдоволенням персоною М. Робесп'єра більшістю Конвенту, його з прибічниками було скинуто та страчено, що в історії має назву «термідоріанського перевороту» [1, с. 23].

Новим верховним органом влади у Франції стала Директорія на чолі з П. Баррасем, яку підтримували вцілілі жирондисти. У 1795 р. було затверджено нову Конституцію, яка повертала систему виборів 1791 р., скасовуючи загальне виборче право та відновлюючи майновий ценз [3, с. 212-254].

Щодо внутрішньополітичного становища, у добу Директорії (1794-1799 рр.), опорою влади став міцний середній прошарок населення (буржуазія), яка успішно провадила банківську та промислову діяльність [1 с. 24]. Решта населення ставилась до нової влади з позицій нейтралітету або несуттєвого

несхвалення (робітники обурювались зростанням цін, монархісти – збереженням революційного управлінського ладу).

Директорія активно вела бойові дії з Першою антифранцузькою коаліцією, що завершилось її розгромом та підписанням договорів з державами-учасницями, за умовами яких Франція зберігала за собою збережені території – захоплені за якобінців Бельгію та басейн Рейну, а також захоплену за Директорії Італію [1, с. 24-25]. Також Директорія провадила активну колоніальну політику, ведучи боротьбу з Великою Британією за північну Африку [1, с. 24-25].

Кінцем революції став «переворот 18 брюмера» у 1799 р., влаштований змовниками проти Директорії. Відсутність переважаної підтримки у суспільстві змусила Директорію скласти повноваження перед генералом Наполеоном Бонапартом, який, скориставшись обставинами, очолив новий верховний орган влади у Франції – Консульство [1, с. 25].

Немалим чинником успіху завоювання під проводом Наполеона був його високий авторитет у французькому суспільстві. Отже, громадська думка як чинник впливу на державну політику відіграла вирішальну роль у завершенні Французької революції [2, с. 30].

Висновок

Отже, у роботі було хронологічно досліджено еволюцію політичних режимів, які приходили до влади у Франції у добу революції, з акцентом на ведення ними внутрішньої та зовнішньої політики. Падіння абсолютної монархії у Франції стало як наслідком серйозної економічної кризи, так і слабкістю Людовика XVI як політичного діяча. Не в останню чергу революція розгорілась через сваволю впливових французьких діячів у Генеральних штатах та їхнє попереднє саботування податкової реформи. До того ж, вони мали таємні домовленості між собою, про що Людовик XVI писав у «Декларації до французів 1791 р.». Конституційна монархія де-факто мала декларативний характер та була приречена на падіння. Подальша кривавість винищення Бурбонів уособлює природу Французької революції – боротьба за владу будь-якою ціною. Наступ першої антифранцузької коаліції завдяки консолідації французького суспільства було відбито. У цей же час, жирондисти, які зосередили владу у своїх руках після страти короля, формували правові засади функціонування Французької республіки та затвердили Конституцію 1793 р. Їхню подальшу діяльність було припинено виступом якобінців, які захопили владу та розгорнули політику «терору» задля знищення політичних ворогів. Змова проти М. Робесп'єра та його прибічників – результат невдоволення новою елітою Франції політикою «терору», результатом чого стало їхнє знищення та прихід до влади Директорії, яка провадила внутрішню політику, орієнтовану на середній клас. Стабілізація економічного становища Франції дозволила Директорії провадити загарбницькі війни, наслідком чого стала окупація значних територій, а також боротьбою у колоніях із Великою Британією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія (9). Харків : Видавництво «Ранок», 2017. 256 с.
2. Слободянюк А. В. Вплив громадської думки в процесі формування державної політики. *Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища*: колективна монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2021. С. 28-33.
3. Anderson F. M. The Constitutions and Other Select Documents Illustrative of the History of France, 1789–1907 (2nd edition). Minneapolis : H. W. Wilson Company, 1908. 671 p.
4. Carlyle T. The French Revolution (Oxford World's Classics, 1st edition). Oxford : Oxford University Press, 2019. 944 p.
5. Louis XVI distributes aid to the Poor. URL: <https://revolution.chnm.org/d/86> (дата звернення: 07.11.2024)
6. Nagel S. Marie-Thérèse: The Fate of Marie Antoinette's Daughter. London : Bloomsbury, 2009. 418 p.
7. Scurr R. Fatal Purity: Robespierre and the French Revolution. London : Random House UK, 2007. 388 p.

Гончар Богдан Віталійович – студент групи БМІ-226, факультет інформаційних електронних систем, Вінницький національний технічний університет, e--mail: bogdgonchar@gmail.com

Науковий керівник – Слободянюк Анатолій Володимирович, канд. соц. наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, e-mail: slobodyanyuk@vntu.edu.ua

Bogdan Honchar – student of Faculty of Information Electronic Systems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: bogdgonchar@gmail.com

Supervisor – Slobodianiuk Anatoliy Volodymyrovych, PhD (Sociology), Associate Professor of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, e-mail: slobodyanyuk@vntu.edu.ua